

BİLİNMEYEN METİNLERİN ÇÖZÜLMESİ KONUSUNDA TEORİK BİR YAKLAŞIM VE ALTIN ELBİSELİ ADAM YAZITI İÇİN YENİ BİR OKUMA DENEMESİ

*A Theoretical Approach for Deciphering Unknown Texts and A New
Reading Proposal for “The Man with Golden Dress” Inscription*

Ahmet B. ERCİLASUN*

Dil Araştırmaları, Bahar 2017/20: 7-14

Öz: Makalede, Kazakistan’ın Esik kasabasında, bir kurgandaki kap üzerinde bulunan, “Altın Elbiseli Adam Yazıtı” veya “Esik Yazıtı” olarak bilinen iki satırlık yazı için yeni bir okuma denemesi yapılmıştır. Önceki bazı denemeler ve eleştirileri üzerinde durulduktan sonra bilinmeyen metinlerin çözülmesi konusunda beş maddelik bir teorik yaklaşım oluşturulmuştur. Metnin transliterasyon ve transkripsiyonu ile anlamlandırılması bu yaklaşıma uygun olarak tarafımdan yapılmıştır. Makalenin sonunda, bu okuma denemesindeki kelimeler, kaynakları ve yapıları gösterilerek tek tek açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Altın Elbiseli Adam / Esik Yazıtı, Oljas Süleymanov, Altay Amanjolov, János Harmatta, bilinmeyen metinlerin çözümü.

Abstract: This article bares a new attempt of reading the “Esik Inscription” or “Golden Man Inscription”, a two-line inscription that had been found at Esik village, Kazakhstan. Firstly, the former attempts are reviewed. Secondly, a five-point theoretical approach is generated for reading an unknown text. Thirdly, I propose a new reading and interpretation in the light of this theoretical approach. Lastly, the sources and the structures of the words are explained one by one.

Keywords: Golden Man / Esik Inscription, Oljas Süleymanov, Altay Amanjolov, János Harmatta, solving unknown texts.

1970 yılında, Kazakistan’ın Esik kasabasında bir kurganda bulunan gümüş kap üstündeki yazı üzerinde bugüne kadar birçok okuma denemesi yapılmıştır. Bunlardan birkaçını verdikten sonra kendi denemem üzerinde duracağım.

İlk deneme 25 Eylül 1970’te *Kazak Edebiyeti*’nde çıkmıştır ve Oljas Süleymanov’a aittir. Süleymanov’un okuyuşu, Hasan Oraltay’ın “Altın Elbiseli Adam” başlıklı makalesiyle, *Devlet* gazetesinin Ekim 1970 sayısında Türkiye’de duyurulmuştur. Onun okuyuşu, özellikle Türkiye’de çok popüler olmuştur; bugün bile konuyla ilgili yayınlarda tekrarlanmaktadır. Süleymanov’un okuyuşu ve manalandırması şöyledir:

* Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Emekli Öğretim Üyesi, Ankara/TÜRKİYE, bercilasun@gmail.com.
Gönderim Tarihi: 08.03.2017 / Kabul Tarihi: 26.04.2017

Xan uya uş utuzı cuk bultı ut-g-si tozıltı

“Hanın oğlu yirmi üç yaşında yok oldu. Halkın şerefi de yok oldu.” (Atsız, Aralık 1970: 5; Sertkaya 2011: 257).

Nihâl Atsız, bu iki satırlık yazıda 26 harf bulunduğunu, ancak 6’sının kalın r, ikisinin de a/e seslerini veren harfler olarak görüldüğünü, böylece, aslında birbirinden farklı 18 çeşit harf olduğunu söyledikten sonra Süleymanov’un *xan* ve *uya* okuyuşunu tenkit eder:

“Uya’nın hangi Türk lehçesinde ‘oğul’ demek olduğunu bilmiyoruz. Bugünkü Kırgızca’da bu kelime ‘yuva’ demektir. Kaşgarlı Mahmud’da da aynı mânâya gelir. Yalnız Gök Türkçede ‘kardeş, hısım’ demek olduğu Hüseyin Namık Orkun’un eserinde kayıtlıdır (Bak: Eski Türk Yazıtları, IV, 125). Bu sebeple bu ilk kelimeyi ‘Han’ın kardeşi’ diye çevirmek de mümkündür. Bir de eski Türkçede gırtlaktan okunan ‘h’, yani ‘kh’ harfi yoktur. Onun için ‘khan uya’nın ‘kan uya’ olması icab eder. 720 yıllarında dikilmiş olan Bilge Tonyukuk yazıtında ‘han’ kelimesi ‘kan’ şeklinde geçer.” (Atsız, Aralık 1970: 5-6).

Akişev ile Mahmudov da 1971 yılındaki *Kazak Edebiyeti* gazetesinde yazdıkları “Köne zaman jazuwınıñ sıru” adlı makalede Süleymanov’u hem mezar âdetleri bakımından, hem de epigrafik açıdan tenkit ederler:

“Yazıtın okunmasındaki Olcas Süleymanov’un yaklaşımının hiçbir mantıki doğruluğu yoktur. Olcas Süleymanov’un düşündüğü gibi bu yazıt mezar taşı yazıtı değildir, zira mezar yazıtları diğer insanların okuyabileceği tarzda mezarın üzerine veya yakınına taş sütun veya ağaç üzerine yapıldığı bir gerçektir. Eğer böyle bir anı yazıtı hükümdarın sevdiği yemek tabağı üzerine çizildiğini var saysak bile, bu yazıt ölü ile birlikte gömülmezdi, aksine hükümdar ikametgâhında olmalıydı. O. Süleymanov ayrıca yazıttaki işaretleri eski Türk runik işaretleri için geçerli olan transkripsiyona göre yapmamıştır. İşaretleri eski Türk yazıtlarında sahip olduğu ses karşılıklarına göre vermemiş, kendine göre karşılıklar bulmuştur. Üstelik Olcas Süleymanov’un verdiği yazıt işaretlerinin kopyası da tam olarak doğru değildir.” (Sertkaya 2011: 258).

Akişev ile Mahmudov’un okuyuşları ise şöyledir:

Us ogan arpa ar açur kılşañ azukıñ köb arkur kığıç akkınuñ azuku

“Tabak kutsaldır, arpayı namuslu yap sen, azığın çoğalır, dövüş akımın azığı.”

Bu okuyuşta da *ar* ve *köb* kelimeleri problemlidir. “Namus” manasındaki *ar*, Türk diline çok sonra Arapçadan girmiş bir kelimedir. *Köb* kelimesi ise Eski Türkçede *b* ile değil *p* ile ve *ö* ile değil *o* ile *kop* şeklinde olmalıdır. Ayrıca *ogan* kelimesi (doğru biçimi *ugan* olmalıdır.)”kutsal” anlamında değil, “her şeye gücü yeten, kudretli” anlamındadır.

Prof. Gayneddin Alioğlu Musabay’ın okuyuşu, 24 Ocak 1973 tarihli *Leninşil Jas* dergisinde İrim Kenenbayulı’nın “25 ğasır burın jazılğan xat” makalesinde haber verilir. Yine Nihâl Atsız, Musabay’ın okuyuş ve manalandırmasını Türkiye’de tanıtır. Musabay’ın okuyuşu şöyledir:

Taza as tuvin ağannın. Eldi ege. Atın, eskerin sağan ar eperedi. Casına cete bakıtındı aşasın. Sav bol.

“Temiz çek tuğunu ağabeyinin. Sağlam sahip (ol). Atın, askerin sana şan verir. Yaşına yeterek (= büyüyerek) bahtımı aşasın. Sağ ol.” (Atsız, Haziran 1973: 8).

Bu okuyuşla ilgili Atsız’ın tenkitleri şöyledir:

“Bu okuyuşta Kazak ırkdaşımıza katılmadığımız noktalar var. Bunların biri metinde ‘asker’ ve ‘baht’ anlamında ‘esker’ ve ‘bakıt’ kelimelerinin geçişidir. ‘Asker’ Yunancadan Arapçaya, oradan da bize geçmiş bir kelime olup milâttan önceki 5. asırda Türkler arasında kullanılmış olması asla düşünülemez. Farsça bir kelime olan ‘baht’ın, ‘bakıt’ şeklinde de olsa o zamanki Türkçede kullanılması mümkün değildir. Bundan başka eski Türkçedeki ‘tuğ’ ve ‘sağ’ kelimelerinin ki, bunlar ancak 16. asırda bazı Türk ağızlarında ve bu arada Kazakçada ‘tuv’ ve ‘sav’ şeklini almıştır, milâttan önceki asırlarda da ‘tuv’ ve ‘sav’ diye kullanılması kabul olunamaz. ‘V’ harfi Türkçede sonradan teşekkül etmiştir.” (Atsız, Haziran 1973: 8).

Son olarak Altay Amanjolov’un 1971 ve 1984 yıllarındaki okuyuşunu aktaralım:

Aga, saña oçuk! Bez, çök! Bokun içre [r?] azuk! ...i

“Ağa, (işte) sana ocak! Yabancı, dizlerinin üstüne çök! Halk içinde azık (olsun!)” (Amanjolov 2003: 219).

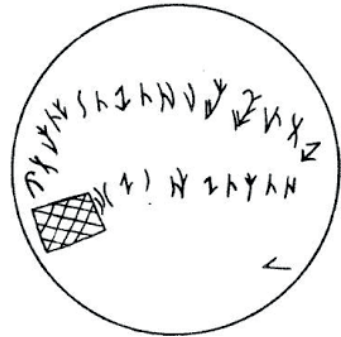
Altın Adam yazıtındaki harfleri, Türk runik harfleriyle en doğru şekilde eşleştiren bence Altay Amanjolov’tur. Ancak onun okuyuş ve manalandırışında da problemler vardır. **Aga** bence de doğru bir okunuştur, ancak verilen anlam doğru değildir. Çünkü “ağa, büyük kardeş” anlamındaki **aga** kelimesi Eski Türkçede ancak **aka** biçiminde olabilir (Nadelyayev vd. 1969: 48). **Saña** okunan kelimedeki **s** harfi runik yazıda ince sesler için kullanılabilir; kalın sesler için kullanılan **s** harfi farklıdır. “Yabancı, dizlerinin üstüne çök!” cümlesinin de mezar içindeki bir kap üzerinde yazılmış olması anlamsızdır; ayrıca bu cümle, önceki ve sonraki cümlelerle de uyumsuzdur.

Macar bilgini János Harmatta bu metnin Hotan Sakacası olduğunu ve Haroşti yazısıyla yazıldığını ileri sürmüştür. Metni Türkçe okuyanların aksine uzun satırı ilk satır kabul eden ve kabı ters çeviren (ona göre düz) Harmatta’nın okuyuşu şöyledir:

**za(ñ)-ri-ko-la(ñ) mi(ñ)-vañ vava pa-zañ
pa-na de-ka mi(ñ)-ri-to**

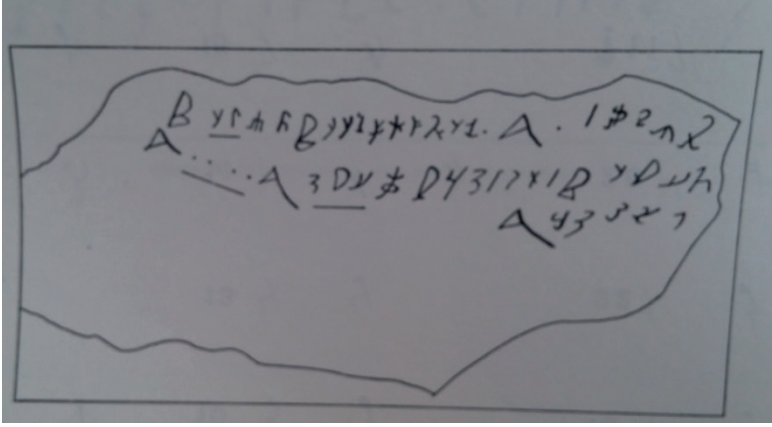
ña-ka mi pa-zañ vañ v ava-za(ñ)na vañ

“The Vessel should hold wine of grapes, added cooked food, so much, to the mortal, then added cooked fresh butter on.”¹ (Harmatta 1994: 421).

1 “Kapta ölü için üzüm şarabı, çok miktarda pişmiş yiyecek bulunmalı ve üstüne de pişmiş taze tereyağı eklenmiş olmalıdır.”

Ayrıca, diğer dokuz (aslında daha fazla) Kuşan metni coğrafya olarak çok daha güneydedir. Surh Kotal yazıtı Afganistan'da, Kunduz ve Kâbil arasında; Deşt-i Navur yazıtı Kâbil'in güneyinde; Ay Hanum yazıtı Afganistan'da; Halçayan ve Karatepe yazıtları Özbekistan'da; Fayaztepe yazıtı Özbekistan'ın güneyinde, Tirmiz yakınlarında; Hatın-Rabat, Tekkuz-tepe, Kal'a-i Kâfirniğân-tepe yazıtları Güney Tacikistan'da; Eski Merv yazıtı Türkmenistan'da bulunmuştur (Tezcan 2011: 807-808).

Ben kendi okuma denememe geçmeden önce, bir dilin bilinen en eski metinlerinden daha eski olduğu ileri sürülen veya öyle olduğu kabul edilen yeni bulunmuş bir metni nasıl ve nelere dikkat ederek okumak gerektiği hakkında teorik ve metodolojik bir yaklaşım ortaya koymak istiyorum. Aşağıda yazacağım maddelere filologlar genellikle uymakla birlikte bunlar topluca belirtilmediği için, yukarıdaki denemelerde görüldüğü gibi, bazen ayrıntı yaklaşımlar da olabilmektedir. Bu sebeple böyle bir teorik yaklaşımı uygun buldum.

1. Epigrafik bakış. Yeni bulunan metindeki harfler veya karakterler, ilgili dilin en eski yazıtlarındaki harf veya karakterlerle aynı veya benzer olmalıdır. Ayrıca, aynı harf ve karakterler, metnin her yerinde aynı ses, hece veya kavramları vermelidir.
2. Metnin bulunduğu yer. Yeni bulunan yazıttaki metin, içinde bulunduğu ortama ve üzerine yazıldığı nesneye uygun olmalıdır. Söz gelişi, bir mühür üzerinde mührün sahibinin adı yazılabilir. Bir sikkede, para kimin adına basılmışsa onun adı, unvanı olabilir; ayrıca o kişiyi yücelten bir iki kelime bulunabilir. Bir mezar taşındaki metinde, ölünün adı, unvanı, babasının adı, yaşı, ölüm yılı, sevdiklerinden ayrılmasıyla ilgili duygular olabilir. Bir anıttaki metinde, adına anıt dikilen kişinin adı, unvanı, yaptıkları yer alabilir. Mezar içinde bulunan bir kap yazıtı ise kabın işlevi, ölünün yeme içme ihtiyacı ve âdeti ile ilgili olmalıdır.
3. Fonetik ve fonolojik görünüş. Yeni bulunan yazıttaki metinde, dilin bilinen en eski metinlerinden daha sonraki fonolojik gelişmeler olamaz. Yeni bulunan

metnin fonetik yapısı, en eski metinlerin fonetik yapısına uygun olmalıdır. Ancak, en eski metinlerden önce var olduğu tasarlanan, rekonstrüksiyon yapılan fonetik yapılar söz konusu olabilir. Mesela Türk dili için kelime başı **y-** sesi, Türk Kağanlığı yazıtlarında görülen fonetik bir kuraldır. Onlardan daha eski olduğu düşünülen bir metinde de **y-** olmalıdır, **c-** olamaz; çünkü **c-** daha sonra ortaya çıkmıştır. Ancak miladın ilk asırlarındaki Grek metinlerinde bulunan **doğ** “cenaze töreni” ve **Dayıx** “Yayık nehri” örneklerine dayanılarak **y-**’nin **d-** şeklinde rekonstrüksiyonu yapılabilir ve daha eski metinler **d-** ile okunabilir.

4. Leksikolojik görünüş. Yeni bulunan yazıttaki metinde, dile sonradan başka dillerden girmiş bulunan kelimeler olamaz. Mesela Türkçe için Arapça ve Farsça kelimeler, bilinen metinlerden daha eski metinlerde bulunamaz. Bulunur iddiasında olan kişi, o kelimenin çok daha eskiden dile girmiş olduğunu ayrıca ispat etmek sorumluluğundadır.
5. Semantik görünüş. Yeni bulunan yazıttaki metnin, yazıldığı ve bulunduğu yere uygun olması gerektiği gibi anlam bakımından da mantıklı bir bütün içinde olmalıdır. Metnin cümleleri, anlamlı bir bütün teşkil etmelidir.

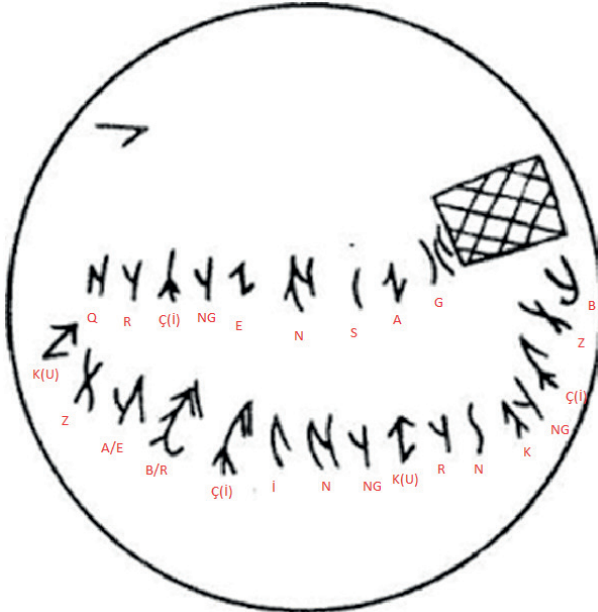
Bu teorik yaklaşımdan sonra kendi okuma denememe geçebilirim.

Transliterasyon:

(Birinci satır):² GA SN ED (İ)Ç RK

(İkinci satır): BZ (İ)ÇD K NR(U)K D NİÇRE Z(U)K [veya: NİÇ B/R

AZ(U)K]

2 Kap üzerindeki harfler tarafımdan kümelendirilmiştir. Her küme, benim okuyuşumdaki bir kelimeyi gösterir.

Transkripsiyon:

Aga, esen, ey iç arak abız içiñ. Eke anruk ey iniçre azuk.

“Yükselerek, esenlikle (afiyetle), en içten (yanan) mumlar ile (eşliğinde) için. Abla hazırlatmış (tır) en küçük kardeşçağıza azık.”

Eski Türkler, ölünün ruhunun yükseldiğine inanırlardı. Bu sebeple Türk Kağanlığı bengü taşlarında ölmek için **uç-, uça bar-** “uçup gitmek” fiilleri kullanılmıştır. Bana göre öl- fiilinin ilk anlamı da “yükselmek”tir; çünkü “yükselmek” anlamındaki ös- (<öz-), ör-, ön- fiilleriyle köktaşır; yani bu fiillerin hepsi *ö- kökünden çıkmıştır (Ercilasun 2007: 371-375). Metindeki **aga** “yükselerek” kelimesi de ölünün ruhunun yükseldiğini anlatmaktadır.

Türkçenin çok önemli bir özelliği, isimlerin, sıfat ve zarf olarak kullanılmak için ayrıca bir eke ihtiyaç duymamalarıdır. Mesela Türkçede **iyi** kelimesini, **iyi adam** dediğimizde sıfat, **iyi uyumak** dediğimizde zarf olarak kullanmış oluruz. Altın Adam yazıtında da **esen, iç arak, abız** kelimeleri zarf olarak kullanılmıştır. Bugünkü Türkçeye aktarıırken zarf yapan ekleri bu sebeple kullandım: **esen**(likle), **iç**(ten), **mumlar** (ile -eşliğinde-).

İlk ve ikinci satırda **N**, ikinci satırın başında **B**, ikinci satırın sonlarında **İÇ**, R/B okuduğumuz harflerin dışında kalan 20 harfte bizce problem yoktur. Yani 25 harften sadece beşi problemlidir. Bir de **D** ve **(A)R** harfi birbirine benzemektedir; bu iki harfi birbirinden ayırmak zordur.

Köktürk yazısında, baştaki ve ilk hecedeki **a, e, ı, i** sesleri yazılmayabilir. Buna göre ilk satırdaki ilk kelimeyi **aga**, ikinci kelimeyi **esen**, son kelimeyi **arak**; ikinci satırdaki ilk kelimeyi **abız**, ikinci kelimeyi **içiñ**, üçüncü kelimeyi **ek**, dördüncü kelimeyi **anruk**, beşinci kelimeyi **ey**, altıncı kelimeyi **iniçre**, yedinci kelimeyi **azuk** (veya altıncı, yedinci, sekizinci kelimeleri **iniç eb/er, azuk**) okumak, Köktürk yazı kurallarına uygundur. İkinci satırın üçüncü kelimesini **eke** “abla” okumakta problem vardır; çünkü sondaki **e** sesinin bir harfle gösterilmesi gerekir. Ancak, Türk Kağanlığı bengü taşlarından 1200 yıl önceki bir yazıtta bu imla, kabul edilemez değildir.

Meslektaşım Leylâ Karahan, **iniç** “küçük erkek kardeşçik” kelimesi yerine, “huzur” anlamındaki **inç** kelimesini teklif etti. Bunun üzerine ikinci cümle için ikinci bir okuma denemesi yaptım:

Ek, anruk ey iniç eb (veya er) azuk.

“Ek olarak, hazırlatmışlar(dır) en huzurlu ev (veya er) azığı.”

Kelimeler:

Ag- : Yükselmek (DLT, Ercilasun – Akkoyunlu 2014: 89).

Esen: Her şeyin selamette olanı, selamet (DLT, Ercilasun – Akkoyunlu 2014: 36).

Arak: -**rAk** ekinin eski biçimi. Krş. Hakasça **arax** (Arıkoğlu 2005: 47).

Abız: DLT’de **awus** “Bulgar lehçesinde mum” (Ercilasun – Akkoyunlu 2014: 28). DLT’de ve Bulgar lehçesindeki **awus** kelimesi, daha eski Türkçede **abız**’a gider. Bilindiği gibi, Köktürkçedeki **b** sesi, Hakaniye döneminde **w**’dir ve **w** yanındaki düz ünlüler de yuvarlaklaşmıştır.

Eke: Abla, büyük kız kardeş (DLT, Ercilasun – Akkoyunlu 2014: 42, 44).

Anruk: *Anruk* < *anu-r+uk*. *Anu-* “hazırlanmak” (DLT, Ercilasun – Akkoyunlu 2014: 459). *-r-* faktitif eki ile *+uk* fiilden isim yapma eki Eski Türkçenin bilinen eklerindedir. Bu bilinen eklerle *anruk* “hazırlatmış” kelimesini ben tasarladım.

İniçre: *İniçre* < *ini+ç+re*. *İni* “küçük erkek kardeş” (DLT, Ercilasun – Akkoyunlu 2014: 45, 351). *+ç* küçültme ve sevgi eki ile *+re* yön gösterme eki Eski Türkçede bilinen eklerdir.

Ek: Vücutta ve yapılarda parçaların birbirine eklendiği yer, mafsalsal (*Tarama Sözlüğü III* - 1967: 1477-1478). *Tarama Sözlüğü*, Oğuzcanın eski kelimelerini gösterir. **Ek**, bugünkü Türkiye Türkçesinde de “ek, ilave” anlamındadır.

İniç: *iniç* > *inç*. *İnç* “huzurlu ve sakin, rahat” (DLT, Ercilasun – Akkoyunlu 2014: 528). Eski Türkçede *inç* biçiminde olan kelime, daha eski devirde *iniç* olarak tasarlanabilir.

Türkçe okuma denemesi yapan bilim adamlarının hemen hepsi, en sondaki *azuk* kelimesinde aynı görüştedir. DLT’te de “azık, yiyecek” anlamında olan bu kelime, mezar içindeki bir kap üzerine yazılabilecek en uygun kelimedir. Sadece bu kelime bile metnin Türkçe olduğuna delil teşkil edebilir.

Metni Türkçe okuyan bütün bilim adamlarının dediği gibi, milattan 4-5 yüzyıl önceki bir yazıtın Türk runik yazısıyla, Türkçe olarak okunabilmesi, Türk dili açısından da, Türk runik yazısı açısından da çok önemlidir; çünkü Türk dilinin de, yazısının da tarihini 1200 yıl eskiye götürmektedir.

Kaynakça

- AMANJOLOV, A. S. (2003). *İstoriya i teoriya drevnetyurkskogo pis'ma*, Almatı, Mektep.
- ARIKOĞLU, Ekrem (2005). *Örneklili Hakasça Türkçe Sözlük*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ATSIZ (1970). “Kazakistan'da Bulunan Mezar”, *Ötüken*, Aralık 1970, Ankara.
- ATSIZ (1973). “Altın Elbiseli Adam’ Hakkında Yeni Bilgiler”, *Ötüken*, Haziran 1973, Ankara.
- ERCİLASUN, Ahmet B. (2007). *Makaleler – Dil-Destan-Tarih-Edebiyat*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ERCİLASUN, Ahmet B. – AKKOYUNLU, Ziyat (2014). *Kâşgarlı Mahmud – Dîvânü Lugâti't-Türk – Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HARMATTA, János (1994). “Languages and Literature in the Kushan Empire”, *History of Civilizations of Central Asia*, Vol. II, Paris, UNESCO Publishing.
- NADELYAYEV, V. M. – NAŞİLOV, D. M. – TENİŞEV, E. R. – ŞERBAK, A. M. (1969). *Drevne tyurkskiy slovar*, Leningrad, Akademiya Nauk S S S R İnstitut Yazıkoznaniya.
- ORALTAY, Hasan (1975). “Altın Elbiseli Adam’dan Haberler”, *Ötüken*, Mayıs 1975, İstanbul.
- SERTKAYA, Osman Fikri (2011). “Bulunmasından 40 Yıl Sonra ‘Altın Giyimli Adam’ ve ‘Kâsesi Üzerindeki Yazıt’ Hakkında”, *Tuncer Baykara Armağanı*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayını.
- Tarama Sözlüğü III* (1967). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- TEZCAN, Mehmet (2011). “Orhon Harflerinin Muhtemel En Eski Şekilleri Olarak Kuzey Hindistan Bölgesi’nde Saka / Kuşan Dönemi Yazıtları”, *‘Orhon Yazıtlarının Bulunuşundan 120 Yıl Sonra Türklük Bilimi ve 21. Yüzyıl’ Konulu III. Uluslararası Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu 26-29 Mayıs 2010 Bildiriler Kitabı* (Editör: Ülkü Çelik Şavk), Ankara, Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü – Türk Dil Kurumu Yayını.